

ВЕРТЕЛЬ Антон Вікторович,
*викладач кафедри психології Сумського державного
педагогічного університету імені А.С.Макаренка,
кандидат філософських наук*

КАРЛ ЮНГ І ПСИХОЛОГІЯ СВІДОМОСТІ У БУДДИЗМІ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

Постановка проблеми. Сучасна наука йде від картезіанського дуалізму до холістичного світогляду. Стає актуальною тема постнекласичної раціональності. Назустріч один одному тут рухаються наука і філософія. Руйнування картезіанського дуалізму – це багатоаспектний процес, що передбачає і подолання розриву між суб'єктивним і об'єктивним, між матеріальним та ідеальним, між фізичним і психічним. У науці все більше вчених приходять до переконання про участь свідомості у світових процесах.

Мета дослідження – здійснити порівняльний аналіз концепції свідомості в аналітичній психології Карла Густава Юнга і в буддизмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що діяльність Юнга безпосередньо пов'язана з дослідженнями спадщини Сходу, з коментарями різного роду філософських та текстів. Особливий інтерес для нього мали буддійські та йогічні практики роботи зі свідомістю, завдяки яким він знаходив підтвердження своєї теорії колективного несвідомого й архетипів.

Юнг виділяє п'ять груп, які належать до змісту свідомості, і вісім функцій ектопсихічного і ендопсихічного походження. Зміст свідомості містить такі складові:

1. Сприйняття, за допомогою якого ми бачимо, чуємо, сприймаємо дотиком і тим самим усвідомлюємо. Сприйняття є взаємодією різних психічних процесів, які називаються мисленням, яке є відповідальним за визначення об'єкта.

2. Розпізнавання – це процес порівняння за допомогою пригадування. Внаслідок порівняння з образами пам'яті виникає знання.

3. Оцінка – процес, який супроводжується емоціями, внаслідок чого об'єкт сприймається позитивно або негативно.

4. Інтуїція або передбачення – процес, який слугує для сприйняття задіяних в ситуації можливостей.

5. Процеси волі і потягів, які можуть бути спрямованими і не спрямованими [4].

До ектопсихічних функцій він відносив систему орієнтацій, яка взаємодіє із зовнішніми факторами, отриманими за допомогою органів чуття. До ендопсихічних – систему зв'язків між змістом свідомості і процесами в несвідомому. До ектопсихічних функцій варто віднести відчуття, мислення, почуття, інтуїцію. Якщо відчуття подає сигнал, що щось є, то мислення визначає, що це за річ, тобто вводить поняття; почуття ж інформує про цінність цієї речі. Але тільки цими знаннями інформація про речі не вичерпується, оскільки не враховується категорія часу. Річ має своє минуле і майбутнє. Орієнтація щодо цієї категорії і здійснюється інтуїцією (коли безсилі поняття та оцінки).

Свідомість не вичерпується лише ектопсихічними функціями. Її ендопсихічна сфера містить пам'ять, суб'єктивні компоненти свідомих функцій, афекти, інвазії (вторгнення). Пам'ять дозволяє репродукувати несвідоме, здійснюючи зв'язок з тим, що стало підсвідомим, тобто витісненим. Суб'єктивні компоненти, афекти, вторгнення ще в значній мірі грають роль, відведену ендопсихічним функціям, будучи тим самим засобом, завдяки якому несвідомий зміст досягає поверхні свідомості [3, с. 320].

Для з'ясування концептуальних положень філософії свідомості Юнга вважаємо за потрібне звернутися до далекосхідної філософської традиції, а саме до класичного буддизму. Стосовно цього цікавою є концепція свідомості індійських йогачарів (одна із шкіл буддійської традиції махаяни, інша її назва віджняна-вада). Найбільш повно вона представлена в творах буддійського філософа Васубандху (IV-V ст.). Варто зазначити, що в пізній індійській, китайській та тибетській традиціях вчення Васубандху трактується як суб'єктивний ідеалізм і навіть як соліпсизм. Отже, його вчення виступає як радикальна філософська позиція, що характеризується визнанням власної індивідуальної свідомості як єдиної безсумнівної реальності і запереченням об'єктивної реальності навколишнього світу. А. Бейнорюс зазначає: «З позиції йогачара, свідомість є не субстанцією, на кшталт Атману в брахманістських системах (деяких школах веданти, вайшешики), а актом пізнання, в якому вона пізнає саму себе» [1, с. 154].

У буддизмі весь зміст свідомості класифікується за п'ятьма групами (скандхами) елементів, дванадцятьма джерелами свідомості і вісімнадцятьма класами елементів. П'ять скандх – це п'ять складників, необхідних для створення особистості, відповідно до

феноменології буддизму. Іншими словами, сукупність п'яти скандх є *Я* індивідуума. Ці групи є класифікацією, в якій Будда підсумував всі фізичні і розумові явища існування, і зокрема ті, що здаються неосвіченій людині його *Ego* або особистістю. Тобто народження, старіння, смерть тощо також входять в ці п'ять груп, що охоплюють в дійсності всю світобудову.

За скандхами розділяються елементи, що становлять емпіричну особистість, яка складається з п'яти скандх (елементів): чуттєве, відчуття, уявлення, вольові акти або інтенціональні установки та інші установки, обумовлені кармічними факторами, свідомість. Далі йде шість пізнавальних здібностей і відповідні їм пізнавальні об'єкти, які разом складають дванадцять «баз» пізнання. Шість здібностей, які сприймають органи чуття: зір, слух, нюх, смак, дотик, розумові здібності, і шість об'єктів, котрі можна побачити, почути, понюхати, скуштувати, до чого можна доторкнутись та об'єкти мислення. Свідомість ніколи не з'являється одна, тому що вона є чистим відчуттям без змісту. Задля появи свідомості необхідна підтримка двох елементів: пізнавальної спроможності і відповідних об'єктів (чуттєвих або не чуттєвих). Отже, дванадцять «баз» пізнання – це всі елементи буття в шести суб'єктивних і в шести об'єктивних формах, які узагальнюються терміном «все» [2, с. 59-60].

Виділена Юнгом ендопсихічна сфера, що виступає як несвідомий аспект змістів свідомості, через яку реалізується закладений в психіці потенціал людини, може бути зіставлена з четвертою скандхою буддизму, яка обумовлена кармічними факторами психічного досвіду і визначає долю людини. Буддійські дванадцять джерел свідомості (шість пізнавальних здібностей і шість відповідних об'єктів) та вісімнадцять класів елементів (шість здібностей, шість видів їх об'єктивних елементів і шість видів свідомості: те, що можна побачити, почути, відчутти тощо) також знаходять паралелі зі структурою свідомості Юнга. У його концепції сприйняття містить в собі пізнавальні здібності й відповідні об'єкти (того, що можна побачити, почути тощо). У класифікації Юнга відсутній елемент «чистої свідомості» (п'ята скандха), тому що він присутній в системі аргіогі, тобто якщо свідомість позбавить його змісту і функцій, вона буде порожньою. У буддизмі і в концепції свідомості Юнга є подібність у розумінні структури і функцій психіки, але відмінність у послідовності і способі викладу класифікації. При цьому можна говорити про подібність емпіричних форм свідомості, але не концептуальних основ. Ця схожість не говорить про запозичення Юнгом положень буддизму, а вказує на те,

що розроблена в буддизмі класифікація структури свідомості випередила відкриття сучасної західної філософії свідомості.

Висновки. Психологія свідомості буддизму обґрунтовувала свою теорію як шлях, за допомогою якого можна досягти духовного визволення і нірвани. Юнг ніколи не переслідував мету кінцевого злиття з несвідомим. Досліди занурення в несвідоме здійснювалися лише в терапевтичних та наукових цілях. Юнг характеризує несвідоме як фактор позачасовий, котрий приховує в собі як матеріал, що має індивідуальне походження (індивідуальне несвідоме), так і матеріал, що містить залишки колективної пам'яті людства (колективне несвідоме). Обидва типи несвідомого входять до структури психіки. Буддизм постулює континуальність свідомості зовсім в іншому аспекті. Він не визнає «спільної пам'яті людства», а говорить лише про одиничний потік свідомості, комбінація складників якого постійно змінюється. Разом з тим, кармічний фактор, що визначає долю і характер, виступає як моральний результат минулого індивідуального досвіду, тобто як наслідок того, що колись сприймалося і здійснювалося індивідом. У концепції свідомості Юнга і в філософії свідомості буддизму існують певні подібності та відмінності. У системі К.Г. Юнга містяться окремі суперечності, тому, що він намагався обґрунтувати свою теорію на раціональних підставах. Визнання нескінченної континуальності свідомості не могло відповідати цим цілям, отже, єдино можливим виявилось визнання генетичного детермінізму свідомості у вигляді колективної пам'яті людства.

Література

1. Бейнорюс А. Понятие «сознание-хранилище» у Васубандху / Аудриус Бейнорюс // История философии. – 2005. – № 5. – С. 149-167.
2. Васубандху. Абхидхармакоша (Энциклопедия Абхидхармы). Раздел первый. Анализ по классам элементов / Васубандху; [пер. с санскрита, введ., коммент., В.И. Рудого]. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – 318 с.
3. Юнг К.Г. Тавистокские лекции. Аналитическая психология: теория и практика / Карл Густав Юнг // Очерки по аналитической психологии [пер. с англ.]. – Мн.: Харвест, 2003. – С. 275-461.
4. Юнг К.Г. Психологические типы / Карл Густав Юнг [пер. с нем. С. Лорие]. – М.: АСТ. МОСКВА. ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 761 с.